

Észszerűség és az unitárius vallás.

Észszerűek az emberi tettek közül mindazok, melyek véghezvitelénél eszünk működött és működik, mely cselekedeteinkbe egész felfogásunkat, minden befolyástól ment tiszta meggyőződésünket vittük és visszük bele, mely cselekedeteink híj lenyomatai felfogásunknak, lelki es szellemi meggyőződésünknek, melyek véghezvitelében szabad akarattal párosított eszünknek szabad folyást engedünk. Észszerűtlenek pedig azok a cselekedeteink, melyeket szenvedélyeinknek felettünk való uralma alatt, gondolkozás, lelkiismeretünk, szabad akaratunk megnyilatkozása nélkül teszünk, mikor minket tetteinkben mások vezetnek és mi vakon megyünk utánok, teszünk, cselekszünk, akárcsak, mint a gépek.

Az észszerűség és észszerűtlenség nagy tényezők kül- és belvilági életünkben egyaránt. Ha cselekedeteinkben, dolgainkban, készítményeinkben észszerűség van, mindent a maga helyén, maga idejében, következetesen teszünk, készítményeink, eszközeink jók, alkalmasok lesznek s külvilági életünk jó és rendes folyásu, boldog lesz, terveink sikerülnek, az útunkban álló akadályokat elhárítjuk. Észszerűtlenség, megfontolás nélkül való tetteink pedig legtöbbször hibásak, hiányosak, bajainknak, szerencsétlenségeinknek forrásai. Kézrel fogható igazságok szólnak a foglalkozások, életpályák mindenikében az észszerűséggel végzett munkák jósága, tökéletessége és reánk áldást árasztó hatása, továbbá az észszerűtlenség káros következménye mellett.

A hitélet terén is az észszerűség, természetes ész, elfogulatlanság tiszta gondolkozásra, világos mezőre, tiszta, szívet, lelket kielégítő, a józan észnek megfelelő vallásos felfogásra vezet. Észszerűség, gondolati szabadság nélkül pedig az ember a józan észnek ellentmondó tanokat hirdet, rajongó, elfogult lesz.

Az észnek, az emberiség felfogásának, gondolkozásának, ismeretkörének s így az észszerűségnek is fejlődési fokai vannak. E fejlődési fokok láthatók az emberiség művelődéstörténetében. Az ész, az ember ismeretköre, az ész alkotó tehetsége fejlődési fokai közt minél nagyobb a különbség, azaz, minél tovább halad az emberiség eszének, ismeretkörének fejlődési lépcsőzetein, annál nagyobb, megragadóbb műveket, alkotásokat hoz létre úgy a külső, mint a belső világban, vagyis künn a mindennapi életben és benn a szív világában, a hit s a tudomány mezején. Tekintsük az embert művelődése böl-

esőjénél. Minő kezdetlegeselek ott életmódja, szokásai, foglalkozásai, eszközei, nyelve, ruházata, hite, ott nem találunk nagyszerű találmányokat, tengeren és szárazon gyorsan közlekedő eszközöket. A villámhárító, gőzösök, gőzhajók, villanyvilágítás, szóval a találmányok ezer meg ezer nemének feltalálásaig számtalan lépesózetten kellett átmenni emberi nemünk eszének, ismeretkörének. Ismeretkörünk, felfogásunk kibővüléséhez, folytonos fejlődéséhez a lépesóket egyes kiváló gondolkozók rakták és rakják le, s az emberiség e lépesó-fokokon haladt fennebb és fennebb ismeretkörében, műveltségében. A lángelmék, tudományos fők, úttörők nagyszerű alkotásaira, felfedezéseire, vívmányaira alapítják a tudósok az emberiség történetének korszakokra való felosztását. A tudomány, a gondolkozás mezején kimagasló, kiváló szellemek alkotásaihoz fűződnek a hit világában látható különbségek, a hit dolgában való különböző felfogások is. Egyes kiváló szellemek, isteni erőtől ihletve, lesznek hitujítók. Tanáiknak, vallásos felfogásaiknak hívői akadtak. Így jött létre a zsidó vallás. Így született meg Jézus úrunk fellépésével a keresztény vallás. Így keletkeztek magában a keresztény egyházban is különböző hitfelekezetek: kálvinisták, lutheránusok és unitáriusok.

Az ész, gondolkörünk, ismereteink fejlődésével lépést tart az ésszerűség, mert a tisztultabb, józanabb felfogás már minden téren a észnek, észnek, szívnek megfelelőbb alkotásokat s így nagyobb ésszerűséget tételez fel. Minél előbbre haladunk az ész fejlődésében, minél inkább szaporodnak ismereteink, minél terjedelmesebb gondolkozáskörünk, az ésszerűségnek annál inkább nyilvánulni kell tetteinkben, hitünk dolgaiban. Már pedig sorsunkra kedvező, szívünket, lelkünket egyaránt kielégítő csak az lehet, a mi ésszerű, minek igaz voltát emberi véges elménkkel leginkább fel tudjuk fogni, a mi minél kevésbbé, vagy éppen nincs semmi homályba burkolva.

Fennebbi fejtegetésem egyedüli célja, hogy tisztelt olvasóimat tőlem kitelhető módon meggyőzzem arról, hogy minden téren haladásra van szükségünk. Az emberi észnek, ezzel együtt az ésszerűségnek hova tovább mindinkább nagyobb és nagyobb dolgokat kell művelnie, vezetnie kell az emberiséget rendeltetése, a tökéletesség felé. Sem a kül-, sem a belvilági dolgainkban a haladásnak útját állunk nem szabad, mihelyt ezt tesszük, mihelyt a több százados, megcsontosodott, megrögzött szokások, dogmák, hittételek tömkelegébe burkolódzunk, azokat örökre megállapítottaknak tartjuk, azonnal megfószottuk magunkat a józan ész, a tiszta meggyőződés, az ésszerűség éltető, építő melegétől, azonnal ellőktük magunk elöl testi, lelki jólétünk, testi, lelki megelégedésünk forrását, Isten képe helyett állati képet öltöttünk s öltünk magunkra, pedig Isten az embert saját képére teremtette, minek méltó képviselői, hordozói csak úgy vagyunk és csak úgy leszünk, ha minél inkább közeledünk Istenhez, ő hozzá pedig csak a tökéletesség útján való haladás vezet, ez pedig ésszerűség nélkül nem lehetséges. Ésszerűség, gondolkozásunk szabad

szárnyalása nélkül meghazudtoljuk azon hitünket, hogy mi Isten képét viseljük magunkon.

Az észszerűség érvényesülésének a realis és vallásos életben való nagy fontossága, szükségessége, bővebb fejtegetése e czikk keretébe belé nem szorítható, szóljunk tehát ez alkalommal az észszerűségnek csupán csak a hitben, főképpen az unitárius vallásban feltalálható fokozatosságáról, mint a józan ész követelményéről.

Az ő ember ismeretköre, gondolkozó tehetsége szűkkörű volt, legközönségesebb, legkezdetiesebb ismeretekre s csak környezetére szorítkozott, szűkkörűek voltak vallásos fogalmai is. Az élvezett jótétemények hálás érzetet, tiszteletet, a csapások pedig félelmet keltettek benne. Gondolkozni, fürkészní kezdett. Kereste az áldások, az élvezett jók és a szenvedett csapások kútforrásait és azokat a természet erőiben: napban, holdban, csillagokban, mennydörgésekben, villámokban, zivatarokban, folyókban, hasznos és ártalmas állatokban vélte feltalálni. A reá jótékonyan ható, áldást árasztó erőket, állatokat tiszteletből, a kártékonyan hatókat pedig félelemből istenítette. Képzületében több istent alkotott. Ezeket majd emberi alakba öltöztette. Idő multán ismeretei szaporodtak, gondolatköre majd bővült, tovább kutatott, a természeti erőket, tüneményeket már csak okozatoknak tekintette, okaik után fürkészní. Kereste a lét okozóját, minden létezőnek kútforrását, alapját. Egyes nagy gondolkozók a tűzben, vízben, levegőben, számokban hitték feltalálni. Ezek valamelyikétől akartak mindent származtatni. A kutatás tovább megy, a régebbi tételek felállítására észszerűtlennek, az ész ki nem elégitőnek bizonyult. Tágabb ismeretkör észszerűbb okoskodást kívánt. Az alkotó, teremtő görög szellem már mindennek létokául egy istenséget állított fel.

Óriás haladást jelez a vallásos felfogások közt a zsidó vallás. Ez egy istent hirdet, egy népnek, a zsidó népnek istenét, erős boszúálló istent. E vallás hittételei már jóval tisztultabb felfogásról tanuskodnak, korszerűbbek, az élet viszonyainak megfelelőbbek, több bennök az észszerűség.

A zsidó nép istene azonban csak nemzeti isten, a zsidó nép istene. A haladó korszak, a fürkészní ész itt nem állhatott meg. A gondolkozó észnek a vallásos felfogás azon pontjára kellett emelkedni, mely ponton megnyugvást, kielégítést találjon az összes emberiség. E nyugvó pontra az emberiséget Jézus Krisztus vezette el. Megjelenése új korszakot kezd az emberiség történetében, tökéletességénél, ihlettségénél togya a zsidó vallást teljesen reformálja, az ó-szövetség homályát eloszlatja, magasztos eszméi által új világot alkot a vallásos életben. A zsidó nép erős boszúálló istene helyett oly istent hirdet, ki mindnyájunknak szerető édes atya, ki a „Mi Atyánk“, ki előtt mindnyájan egyenlők, testvérek vagyunk, ki Isten lélekben, igazságban, faragott kép nélkül, testi sanyargatás mellőzésével tanítja imádni. Általános democratiát, egyenjogúságot, szabadságot, testvériséget, egyenlőséget, szeretetet hirdet. Tanai tiszták

főnségesek, követésük reánk nézve boldogítók, fölemelők, tér van bennök engedve a gondolati, lelkiismereti szabadság munkájának. Ami unitárius vallásunk volt a Jézus vallása. Jézus követői keresztények lesznek, szervezik a keresztény egyházat. Szervezete presbiteri. Az egyház ügyeit, teljes democratiai alapon állva, öregebbek intézik.

Jézus tanaiban, vallásos felfogásában az észszerűséget, a természetes észet, a józan felfogást legnagyobb mértékben találjuk kidomborítva. Ezekről eltérni, vagy azokba belé, vagy azokból kimagyarázni bennük nem levő dolgokat, annyi mint az egyszerűséget, a világosságot homályba burkolni. Ez nem haladás, hanem visszaesés. Jézus tanításai vonzóak is voltak. Választott és hivatott tanítványai nagy buzgósággal hirdették és terjesztették azokat mindenfelé. E tanok el is terjedtek árasztva jótékonyságukat az emberiségre, felemelve az embert emberi méltóságára.

A haladásra azonban visszahatás következett, a democratia alapon szervezett egyházakat megbénította a kifejlődött hierarchia, a papi uralom. Kitér a világi és egyházi elem közt a viszály. A papi uralomnak érdekében állott Jézus urunk tiszta, világos tanait homályba burkolni, butitóbbnál butitóbb, észszerűtlenebbnél észszerűtlenebb dogmákat, hittételeket állítani fel, melyekbe bele lehessen polálni a hívőket, meg lehessen ölni a lelkiismereti szabadságot, szabad gondolkozást. A Jézus vallásában feltalálható igazi erkölcsös irány mind szűkebb helyre szorult. A pápai széknak nem volt elég az isteniekben való felsőség, világi uralom is kellett. Célja elérésében nem válogatott, kapzsi, birvágyó lett. Ennélfogva Krisztus egyházába visszaélések, nagy számú babonák, a józan észnek ellentmondó felfogások keletkeztek. Jövedelmi forrásul bűnbocsánatot hirdettek, a bűnök mekkoraságához mérten a megbocsátásoknak díjakat szabtak. Így Jézus lelki gazdagságával szemben találjuk a földi gazdagságot s az általa hirdetett gondolati, lelkiismereti szabadsággal szemben a lelki, szellemi vakságot. A hívők részéről feltétlen alárendeltséget, engedelmességet követeltek, azokat szellemi tétlenségre kárhoztatták, helyettük gondolkoztak papjaik. Ime, Krisztus vallásából, a tiszta keresztény vallásból az észszerűség, szabad gondolkozás, természetes józanság száműzve lett.

A keresztény vallásban beállott visszafejlődésnek, szellemi vakságban tartásnak, az erkölestelenség útján rohamosan lefelé hanyatlásnak, a papi uralom mindenhatóságának azonban ellenáll a reformatio, a hitújítás, mely lerontja a szabad gondolkozást, lelkiismereti szabadságot elfojtó, berekesztő torlaszokat, felrázza dermedtségéből, tétlenségéből az emberi észet, lelkiismeretet, szellemi világosságot gyűjt, vallásban, politikában, társadalomban egyaránt szabadságot követel. Az egyházban felmerült nagy számú visszaélések ellen fellépő, a józan észnek, lelkiismeretnek megfelelőbb irányt hirdető zászlóbontója Luther Márton. Utána egész hosszú sora következik ez irányt hirdetőknak, köztük a lelkiismereti szabadság első szószólói: Zwingli és Servét. Valamennyi többé-kevésbé

haladást hírdet a régi rendszerrel szemben. Fellépésük átalakítólag, fejlesztőleg hatott a vallásra, nevelésre, társadalomra, tudományra, állami életre tagadhatatlanul, de korántsem volt még visszaállítva a józan ész, a gondolati szabadságot, a természetes felfogást, az észszerűséget oly magasan feltűntető Krisztus vallása az általa hirdetett egyszerűségbe, tisztaságba, mesterkéletlenségbe. A vallásos kutatásnak, a hitújításnak tehát tovább kellett menni. A tisztább vallásos felfogásban való nemes törekvésben előbbre vitték a zászlót a Socinus testvérek, diadalra juttatta a legnagyobb, Dávid Ferencz, unitárius vallásunk valódi megalapítója, kik a háromegy-istenség hívést szintén elfogadó, az erendő bűnt, az előre elrendelést, Jézus eleget tevő érdemét hírdető reformátusokkal és reformált egyházakkal szemben az egy istenség hívést írták lobogóikra. Mintha csak ez alkalommal az egyetlenegy istenség jelszavával Dávid Ferencz által oly diadalmasan lengetett zászló előttünk lebegne.

Itt is lebeg, mi pedig e zászlónak hívei, követői vagyunk, alatta lelkesedünk, lelkesedésünkben messze századokra megyünk vissza. Elvonólnak lelki szemek előtt az 1566., 1568. gyulafehérvári és 1569-iki nagyváradi hitvitázó egyházi gyűlések. Magunk előtt képzeljük e gyűléseken a lángeszű, magas röptű, prófétai ihletésű vallásalapítókat. Látni véljük őt felővezve a tudományos kutatás, a józan gondolkodás, a tiszta meggyőződés, a lelkiismereti szabadság, észszerűség nemes fegyvereivel, ezekből, meg a szent írásból merített igazsággal. Látni véljük, mint pattognak vissza áttörhetetlen fegyverzetéről ellenfelei gyöngye fegyverei. Hallani véljük, miként ezáfolja meg szent meggyőződéssel hirdetett hittételeivel, a szentírásból merített bizonyítékokkal vitázó felei állításait. Látni véljük diadalra juttatott lobogójával bevonulni örömtűjongások közt Kolozsvárra. Hallani véljük Torda-uteza szegletén egy nagy kerek kövön proklamálni az ő fényes diadalát, hírdetni az Isten egységét. Halljuk a szent beszédétől átszellemült sokaságot szavai után kiáltani: Egy az Isten. Önelégültség, igazi vallásos önérzet, unitárius vallásunk iránti megingathatatlan ragaszkodás, hűség, szeretet lángol szívünkben, azon édes emlékezetben, hogy vallásunk elveit hirdető beszédeire unitárius lett egész Kolozsvár, sőt a nagyváradi disputáción való fényes diadalára vallásunkra tért Erdély akkori koronás feje, János Zsigmond is, e hitet vették fel vele együtt Erdély számos főurai s a józangondolkozású, szabad akaratával élni akaró és élni tudó székely népből sokan.

Vallásunk, hitrendszerünk igazsága, életerői elismerése mellett tanuskodik a messze múltból az a nagy történelmi esemény is, hogy 1568-ban a tordai országgyűlésen az unitárius vallás létezőnek, a többi vallásokkal egyenlő jogúnak elismertetett, azaz, a bevett vallások sorába iktattatott.

Honnan vallásunkban e hódító erő? Tanainak világosságában, észszerűségében, a lelkiismereti szabadságnak, a józan észnek, a kutatni vágyó ész és lélek magasra szárnyalásának vallásunkban

való diadalra jutásában, egyszerűségében, mesterkéletlenségében található az fel. Lássuk az észszerűséget, egyszerűséget, világosságot, a szabad gondolkozásnak, józan észnek megfelelősséget röviden, tételeiben, hitrendszerében:

Az unitáriusok szerint egy az Isten, ki öröktől fogva volt, van és lesz, ki mindeneket teremtett, fentart és igazgat, mindnyájunknak szerető édes atyja, egy és oszthatatlan lényében és személyében. Ilyen Istent hirdetett Jézus Krisztus is. Ezt tartja a szentírás, ezt dicshatja a józan ész, az észszerűség. Az Isten hitünk szerinti egységéről tanuskodik a nagy természet az ő ékes rendjével, az állami, társadalmi, egyházi intézmények, melyek mindenike egy-egy közös főt igyekszik az illető intézmény élére állítani.

Jézus Krisztus szerintünk nem Isten, hanem ember, Istennek szent fia, kit az Isten az ő akaratjának, szándékának az emberekkel való kijelentésére küldött. Jézus ember, ki született, élt, munkált, szenvedett és meghalt, de halottaiból diessőségesen feltámadott; azonban nem olyan közönséges ember, mint mi, hanem azon isteni erőnél fogva, mely neki mérték felett adatott, tökéletes ember, kiből bűn nem találtatott, kihez hasonló sem előtte nem volt, sem utána nem lesz, ki mindenben igazi példányképe az embernek. Szüleit forrón szerette, minden tettét mély vallásosság jellemezte, mert ő azokban volt foglalatos, melyek az ő mennyei atyjának dolgai voltak; hazája törvényeinek a földiekben leghűségesebb polgára, a földi uralkodónak hűséges alattvalója, legjobb emberbarát, segítője, gyámoltója, vigasztalója, védelmezője a szegényeknek, ügyefogyottaknak, betegeknek, árváknak, özvegyeknek; mindenki iránt nyájas, előzékeny, szerény, munkás, megbecsülni tudó, az eszményi, lelki dolgokat a világiaknál többre becsülő, annyira önmegtartó, hogy az emberiség boldogításáért még életét is kész volt feláldozni. Mindezek az erények a legszebbek, melyeket az ember gyakorolhat, melyek az embert boldoggá, Isten és embertársai előtt kedvelté tehetik. Ezekben való tökéletességéért tiszteljük mi Jézust s ismerjük mesterünknek és mint példányképünket követjük. Krisztus tagadók tehát nem vagyunk. Oly módon véljük őt legjobban tisztelni, ha életfolyásunkban, eselekedeteinkben őt törekszünk megközelíteni, ha nevelési rendszerünkben a vallás-erkölességi irány felkeltésére, fejlesztésére az ő nagy alakjára hivatkozunk. Így véljük a hazának, egyháznak, társadalomnak tiszta, derék jellemeiket nevelni, melyek az élet viharai, terhei között a tűzpróbát mindenkor, mindenben kiállják. Tegye kezét szívére a tudományosan vizsgálódó századunk tudósa, gondolkozni tudó s akaró embere, ítéljen befolyástalanul, nem hiszem, Jézusról való felfogásunkat észszerűnek, természetesnek, igaznak ne mondja, nem hiszem, hogy e felfogásunkat helytelenítse.

Egy Istenünk van, tehát a szentlélek istenségét sem hisszük, csakis úgy, mint Istennek jóra vezérlő erejét, mely főleg a nagy szellemekben s legnagyobb mértékben Jézusban nyilatkozott meg,

de mint isteni szikra megvan mindnyájunkban, csak akaratunk legyen a jóra, szépre, igazra, ez isteni szikra rögtön lángra gyúl s hatása alatt eszelekszünk szépet, jót és igazat. Engedjen meg nekünk hát bármely keresztény embertársunk, a szentléleknek ily módon való nyilvánulását is észszerűbbnek, érthetőbbnek, igazabbnak hisszük azok felfogásánál, a kik kívülről reánk ható, talán éppen isteni nagyságban sorsunk intézésében részt vevő isteni hatalomnak hirdetik.

Az embert Isten legnemesebb teremtményének tartjuk, ki teljes ártatlanságban, a jóra és rosszra egyaránt alkalmas természettel jó létre. A kis gyermekben a hajlamot a nevelés fejti ki. Jó nevelés mellett a kis gyermekből jó, rossz nevelés mellett rossz ember válik. Az eltérések rendkívüli körülményekből magyarázhatók. Tehát jólétünknek, avagy nyomorúságunknak magunk vagyunk előidézői. Ha ilyezűlű akarunk, jót kell eszelekednünk, ha bűnt követünk el, nekünk töredelmes bűnbánás mellett Istentől kell bocsánatot kérni. Ha rossz életet élünk, mértéktelenek vagyunk, szomorú következményeit hordoznunk kell.

Isten és ember előtt e felfogásunkat is nyiltan, őszintén vallhatjuk, észszerűség, józan felfogás nyilvánul ezekben is. A józan ész ítélő székét mindig inkább kiállják, mint az eredendő bűn hívése, mely szerint többen úgy okoskodnak, hogy a miként az összes emberiség egy pár embertől származott, úgy az első pár ember bűnös voltát is örökölte, tehát már születésünkkor mindnyájan bűnösök vagyunk. Továbbá észszerűbbek a praedestinatio, az előre elrendelés hiténél is, mely szerint mindnyájunk sorsa Istentől előre el lenne rendelve, életünk évei, napjai meg lennének számlálva. E hitet vallók miért fordulnak hát betegségükben orvoshoz, miért óvakodnak akkor egészségükre károsan ható egy vagy más eszelekedettől, mikor ama felfogások szerint a rájuk mért sorsot úgy sem változtatják meg? Jövönkből az enyészet törvénykönyvébe csak az van beírva, hogy emberi véges természetünknel fogva az emberi élet végső határán, 70—80 éven túl nem igen élhetünk. E határidőn belől életünk rövidebb vagy hosszabb voltára sokban befolyhatunk.

De észszerűbbnek tartjuk bűnünkért való saját felelősségünket is Jézus elegettevő érdemének hívésénél, mely szerint sokan azt vallják, hogy Jézus mindnyájunkért meghalt a keresztfán, életét és véréit áldozta az emberiségért. Ez eddig igaz, de hogy az ő érdemeiért mi bűneink alól feloldassunk, büntelének legyünk, nem tudjuk elképzelni. Ezt a felfogást nem erkölcsnemesítő, erkölcsépítőnek, hanem éppen romboló hatásúnak tartjuk. Az elegettevő érdem hitében miért óvakodják hát az ember a bűnös eszelekedettől, hiszen elkövetője a Jézus elegettevő érdemeinél fogva úgylis mentes minden büntől.

Igy vagyunk a gyónással, vezekléssel, a főre hamuhintéssel, böjtöléssel, testi fájdalomak közt a hegyre esuszással, a testi sanyar-

gatás számos nemével. Lelki idvességünket nem ezek, hanem jó eselekedeteink által hiszszük elnyerni. Mi csak el nem tudjuk képzelni, hogy egy gyarló ember, pap, akárosak a esalhatatlannak hitt pápa is, mint közvetítő, a bűnt megtudná bocsítani. Bűnmegebocsításra jogosnak, illetékesnek, arra képesnek egyedül a jó Istent tartjuk. Ezt tőle töredelmes bünbánás mellett el is érjük.

Mi unitáriusok nem tartjuk vallásunkat egyedül üdvözítő vallásnak, mint a katolikusok az övéket. E helyett hiszünk egy általános, közönséges anyaszentegyházat, erkölesi, lelki egyesületet, melynek feje Jézus Krisztus, s tagjai vagyunk mindnyájan, kik őt valljuk mesterünknek s az ő szellemében igyekszünk eselekedni, kik erkölesi törvénykönyvünknek a bibliát ismerjük. Szerintünk a bibliai tételek más meg más módon való magyarázata nem zár ki senkit a keresztény anyaszentegyházból, hiszen mindnyájan szabad akaratlan rendelkezünk s emberi méltóságunknak megfelelően véljük eljárni, ha a szentírás helyek magyarázatában érvényesítjük vizsgálódási jogunkat s e joggal élni másoknak is megengedjük, ha nem a betűhöz, hanem a szellemhez ragaszkodunk, hiszen Jézus tanítja: a betű megöl, lélek az, a mi megelevenít. Jézus által hirdetett istenországa alapját tevő anyaszentegyházban Jézus evangéliuma legfőbb törvényét, a szeretetet óhajtjuk megvalósítani. E törekvésünkben megerősítnek Jézus ezen szavai: „Arról ismernek meg az emberek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek.“

Hiszszük, hogy a vallásos szertartások is ápolják, fejlesztik a vallás-erkölesi életét. De szertartásainkban, miként egész hitrendszerünkben, egyszerűség főjellemvonásunk. Ezekben is legszükségesebbekre szorítkozunk, számuk kevés, szaporítani szükségtelennek tartjuk, Isten tőlünk nem külsőségeket s vallásos buzgóságból való különböző testmozdulatokat, hanem tiszta szívet, lelket, jó eselekedeteket kíván, hiszen „A hit jó eselekedet nélkül meghalt“. Istentiszteletünk központja lelki pásztoraink lelki építésre szánt beszédei és a hivek ájtatos éneke, mely minket kielégít, szívünket nem hagyja üresen, mikor együttes énekben mindnyájan felemeljük fohászaikat, magasztalásainkat mennyei atyánkhoz.

A lélek, a szellem örök életét, a feltámadást, a jövő életet is hiszszük.

Papjainknak, belső embereinknek egyházunk általános műveltséget, nem pedig egyoldalut igyekszik adni. Hadd lássanak isteni és világi dolgokban egyaránt. Ne legyenek egyoldalúak, elfogultak. Tudják megállani helyüket az élet küzdelmei közt mindenhol, tudják teljesíteni társadalmi kötelességeiket is. Ugy gondolkozunk, hogy az egyoldalú nevelésnek, történjék az vagy csupán vallásos, vagy csupán világiás irányban, hatása is csak egyoldalú.

Papjaink édes anyanyelvükön hirdetik hiveiknek Isten ígését, ének vezéreink magyar szövegű énekekben dicsőítik Istent s velük együtt a hivek. Ugy vagyunk meggyőződve, ily módon a vallás-erköles építés eredményesebb, a hivek lelkére, szívére, értelmére

maradandóbb a hatás, ha nemesak hallják, hanem értik is papjuk minden szavát. „Nyelvében él a nemzet“. Ez igazságnál fogva, nemzetünk szerint, papjaink szüntelen hazafiság szolgálatában is állnak, midőn folyton édes anyanyelvünkön szólnak hiveikhez.

Előttünk legelső mindenek felett a haza, azután minden, még az egyházi érdek is. Hitelveinket hirdethetjük még Rómában is, de haza nélkül hontalanok, földönfutók lennénk. Hazánk törvényeit tartjuk első helyen polgári szent kötelességünknek betölteni s azután hitezikkeinket. Különben is hitezikkeink jól megférnek, összeillenek hazánk törvényeivel.

Egyházunk közigazgatási szervezete is korszerű, ügyeit élén a püspökkel Képviselő Tanács intézi, melynek számos tagja van. A tagok az alkotmányos szellemnek megfelelően az ügyek intézésébe befolyhatnak. Igaz, egyházunk anyagi ügyeit szoroson ellenőrzik. Ez hagyományos szellem nálunk. Egyházunk folytonos szűkös anyagi viszonyaiból származott. A takarékoságot az a tudat is folyvást sugalja, hogy egyházunk minden vagyona áldozatkész elődök hagyománya. Fáradtsággal gyűjtötték, oly sok tűzpróbát kiállott egyházunk felsegélésére szoros kötelezettség mellett hagyták, azokat tehát szent kötelesség hiven megőrizni.

Ezek után önzők, elfogultak nem leszünk, ha nyíltan, őszintén kimondjuk, hogy unitárius vallásunk fennebbi elvei ész- és korszerűek. Alkalmasok, méltók arra, hogy még a tudósok, bölcsezszek figyelmét, rokonszenvét is megnyerjék s még a más hiten levő elfogulatlanokban is tiszteletet, elismerést keltsenek. Keltettek is, hiszen lelkileg, sokkal több az unitáriusok száma, mint külsőleg. Ha e vallás meg nem volna is, a vallás terén való fokozatos fejlődés, kutatás és vizsgálódásnál fogva úgy is feltalálnók. Örvendünk, hogy e vallás a miénk, azonban korántsem állítjuk, hogy a vallásfejlődés metovábbja, betetőzése volna. Mi mindenben a haladás, fejlesztés szükségét hirdetjük.

Hitünk értékét, józan ésszerűségét, életképességét, a szabadakarat, lelkiismereti szabadság benne való nyilvánulása nagyságát legfényesebben bizonyítja az a fényes múlt, melyet már majdnem három és félszázad alatt megfutott. Küzdelemteljes múlt. Vallás alapítónk, Dávid Ferencz, Déva várában hunyt el kínos fogságban az istenegysége, a lelkiismereti szabadság megtörhetetlen hirdetéséért. Hitelődeink, hitvallásunk szörnyű üldöztetésnek voltak kitéve. Az ármány, az erőszak, a sötétség legfényesebb egyházainktól, iskoláinktól fosztotta meg elődeinket. Egyházi gépezetünknek hányszor akadályozták, hányszor igyekeztek lecsapolni, sőt le is esapolták anyagi forrását. A közügy teréről, nyilvános pályákról leszorították hitsorsosainkat, csak azért, mert unitáriusok voltak. Az unitárius név elég volt arra, hogy hitünk sorsosa üldöztesse, vagyona, magán- és családi élete ellen tört vessenek. A szomorú idők elmúltak. Az igazságot, a világosságot elfojtani nem lehetett, keményen ellen állt az az idők viharának. Elődeink életük és vagyonuk folytonos

veszélyeztetésével, a legnagyobb zaklatások, mellőztetésük, megvetetésük mellett is hitük igazsága mellett rendületlenül kitartottak, meg nem alkudtak, hitüket el nem hagyták. Így a kiesiny mustármagból terebélyes fa lett. A terebélyes fa árnyékában ma nyugodtan pihenhetünk, unitárius vallásunk más vallásokkal egyenjogú, bevett vallás. Híven szolgálja az Istent, hazát, társadalmat.

Vallásunk az ő szívósságát, fenmaradását a haladást, fejlődést a józan ész, a szabad vizsgálódás, észszerűség, a lelkiismereti szabadság munkáját, alkotását folyton biztosító elveinek köszöni. A józan ész, szabad vizsgálódás, észszerűség, lelkiismereti szabadság drága kincsek. Ezek nélkül sem az egyházi, sem a polgári életben nagyokat, maradandókat alkotni nem lehet. A mely vallásban ez elvek érvényesülnek, működnék, annak hívei látanak, a mely állam életében, szervezetében ez elvek az uralkodók, az igazán alkotmányos állam, ott ki van zárva egyesek önkényű uralma, a pártérdek szolgálat, ott az egyének jogai érvényesülnek, elvei tiszteletben tartatnak. A ki ezen fegyverekkel lép ki az élet porondjára, az az élet küzdelmeivel megbirkózik, helyét minden téren szilárdan megállja, következetes tetteiben, elveiben, igazán alkotmányos érzelmeiben.

Áldjuk Istent, hogy mi unitáriusok e kincseknek birtokában vagyunk. Legyünk hálások őseink iránt, kik e drága kincseket nekünk megszerezték és oly sok küzdelem közt megtartották s ránk hagyták szent örökségül. Becsüljük meg e kincseket, a tékozlás, a hálátlanság nagy dolgok. Ezek bűnébe ne essünk. Hitünk elvei mellett legyünk kitartók, annak elveit, igazságait valljuk és hirdessük nagy buzgalommal. S ha valaha a meggyőződésen kívül oly helyzetbe jutunk, hogy egy vagy más indokból, talán éppen egyéni indulattól indítva, hitünk elveiben megingadtunk, mindanyiszor szálljunk magunkba, elmélkedjünk, pillantsunk vissza vallásunk dicső multjára, az abban rejlő nagy igazságokra, annak nagy alakjaira, nagy jótevőire, nagy alapítóinkra. Ösendüljenek füleinkbe és térítsenek vissza sejmékes utunkról unitárius vallás alapítóinknak a keresztény vallás győzedelmes fegyvereit ily módon meghatározó szavai: „A tudatlanságot váltsa fel a tudás, a bosszúságot győzze meg a békességés türés, a kevélységnek álljon ellent az alázatosság, a restséget üzze el a szorgalmatosság, a kegyetlenséget győzze le szelidség, a tettetést az Istennek tetsző őszinte és tiszta szívből származó vallásosság, mely egyedül való örömet az egyedül való Istennek tetszésében találja.“ Sarkaljon hitünk melletti törhetetlen kitartásra alapítványozóink hosszú sora, benne Augustinovich Pál, Konez János, Konez Juliánna, mindenekfelett a nagy Berde Mózes. Ezek vallásunk iránti meleg szeretetükből hosszú fáradtságos munkával szerzett vagyonuk nagy részét, Berde pedig összes vagyonát teszi le az egyház oltárára, hogy az annyi szenvedéseket kiállt kiesiny egyház fennállását biztosíthassák. Nem lekötelezők, nem vonzóké ez és más nagy alakjaink reánk unitáriusokra? Hát a nagy Brassai Sámuel, a nagy polyhistor, a szív és ész nagy embere, a tudományos

gondolkozó fő, ki magát büszkén vallotta mindig unitáriusnak, ne hatna-e mindnyájunkra fölemelőleg, lelkesítőleg?

Magasztos elvekben, igazságban, eseményekben, nagy emberekben gazdag, a tűzpróbát, megpróbáltatást fényesen kiállott unitárius vallásunk legyen tehát drága kincs, szent örökség mindig előttünk. A benne rejlő nagy kincsnek tudata tartsa ébren mindig bennünk lelkiismeretünk szózatát, fokozza bennünk vallásos önértetünket, vallásunk iránti meleg szeretetünket, legyünk vallásunkban mindig, minden körülmények között szilárdak, kitartók. Hirdessük szüntelen, egy az Isten lényegében, személyében. Adjunk helyet vallásos érzelmeinkben, vallásos gondolkozásunkban, hitünk elveiben, szertartásában a józan észnek, természetes gondolkozásnak, lelkiismereti szabadságnak, egyszerűségnek. Ezek a minden téren való haladás feltételei. Mi haladást hirdetünk a vallásban, haladást az állami életben, a tudományosság terén, haladást a társadalomban. Feladatunknak, rendeltetésünknek ismerjük a Pál apostol által kijelölt czél, a tökéletesedés megközelítését. E czél felé példányképünk a Jézus Krisztus s hogy czélunkat elérhessük, maradjunk unitáriusok továbbra is. Úgy áldjon meg minket az Isten!

PAP MÓZES.

Egyházi beszéd.*

Jöjjetek el, örvendezzünk az úrnak, mert ő a mi Istenünk és mi az ő népei vagyunk. Ma, ha az ő szavát hallandjátok, meg ne keményítsétek szíveteket. Zsolt. 95, 1., 7., 8.

Minő lelkesültség, szokatlan öröm ül arcotokon ker. gyülekezet, afiai az úrban, minő varázserő gyűjtött össze a szokottnál sokkalta nagyobb számmal ez oly szépen rendbe hozott s felékített házába az úrnak, mi hevíti hálára kebleiteket a mindenható iránt, kicsinyeknek és nagyoknak egyaránt? s mintha az öröm harmatját, könnyeket is látnék csillogni az érzékenyebb szemekben, hogy ama kettős nyelvek, mint az első pünköst napján a tanítványok ajkai által, megszólaltak díszes tornyotokban, ékes szavu új harangjaitok, hirdetni amaz örök igazságu evangéliumot, hogy övéit el nem hagyja, ki mindnyájunk édes atyja. Igen ker. hivek, afiai, e nap már történeti vonatkozásánál fogva is érdekes, mert visszavisz minket a kereszténység amaz ős forrásához, az első pünkösthöz, mikor oly rendkívüli, esodás dolgok történtek, mikor a sokaság alig győzte bámulatával kísérni a szokatlan eseményeket s most az elragadtatás, majd a kicsinylés vagy gúny kifejezésével jutalmazta vagy sújtotta Jézus apostolait, a mint ezek Isten dicsőségének és nagyságának hirdetésében fáradoztak.

S minő összetalálkozása az eseményeknek, hogy éppen a lelki buzgóság és ker. lelkesedés eme szép ünnepén jutottatok kedves afiai ahoz az édes boldogsághoz, mondhatnám mennyei örömhöz, hogy egy buzgó és lelkesült keresztény társatok s az ő hív élettársa nem mindennapi áldozatkészségből, éppen e napon tarhattok harangszentelési ünnepélyt, mondván a zsoltárrival: jöjjetek el örvendezzünk az úrnak, mert ő a mi Istenünk és mi az ő népe vagyunk. Ma, ha az ő szavát hallandjátok, meg ne keményítsétek szíveiteket.

Hogyan? kérditek afiai, hát ama harangok hangjában maga az

* Elmondott Nyárad-Gálfalván, harangszentelés alkalmával, 1900. június 5-én.